

УДК 371.3:811.161.2

Мартинчук Катерина, ст. 4 курсу педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Сойко І. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** У статті досліджено праці вчених щодо підвищення грамотності учнів на уроках української мови у початкових класах. Розкрито методи за засоби впровадження різних типів вправ на уроках української мови у початкових класах. Пояснено, що писемне мовлення є узагальненою і конкретною його формою, зв'язною і розчленованою, довільною і нормованою, що потребує цілеспрямованого й систематичного навчання, оволодіння відповідними знаннями, уміннями й навичками.*

***Ключові слова:** методи, засоби, шляхи реалізації.*

***Аннотация.** В статье исследованы работы ученых по повышению грамотности учащихся на уроках украинского языка в начальных классах. Раскрыты методы внедрения различных типов упражнений на уроках украинского языка в начальных классах. Пояснено, что письменная речь является обобщенной и конкретной её формой, связанной и расчлененной, произвольной и нормированной, что требует целенаправленного и систематического обучения, овладения соответствующими знаниями, умениями и навыками.*

***Ключевые слова:** методы, средства, пути реализации.*

***Abstract.** The article studies the scientists' works on increasing literacy of pupils at the Ukrainian lessons in primary school. Methods and means of implementing different types of exercises on Ukrainian language lessons in primary school are exposed. It is explained that the written speech is generalized and concrete form, coherent and dissected, an arbitrary and normalized, which requires deliberate and systematic training, mastering the appropriate knowledge, abilities and skills.*

***Keywords:** methods, means, ways of implementation.*

У наш час, коли створюються передумови для становлення української національної школи – навчально-виховного закладу, зорієнтованого на перспективу розвитку духовного й інтелектуального потенціалу українського народу, у кожного учня повинні бути сформовані міцні грамагічні вміння й навички. Модернізація змісту шкільної освіти у світлі вимог Національної

доктрини розвитку освіти, державної національної програми «Освіта» («Україна. ХХІ ст.»), Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), Концепції мовної освіти, компетентнісного підходу як методологічної основи формування загальної початкової освіти спрямована на опанування учнями всіх видів мовленнєвої діяльності, основ культури усного й писемного мовлення, базових умінь і навичок використання мови в різноманітних сферах і ситуаціях спілкування. Підвалини цих знань закладаються в початковій школі.

Навчання грамотності учнів початкових класів важкий та тривалий процес. Тому завдання, яке стоїть перед вчителем та програмою з української мови початкових класів, полягає в тому, щоб навчити дітей грамотності розмовної української мови та грамотності письма. Як відомо, необхідною умовою формування соціально активної і духовно багаті особистості є оволодіння мовою як засобом спілкування.

Мова – це основа духовного життя людини, і ми покликані прищеплювати дітям любов до неї, формувати вміння відчувати й досягати її глибокий зміст і красу.

Особливої актуальності сьогодні набуває проблема знаходження шляхів, методів та засобів підвищення грамотності учнів у початкових класах на уроках української мови.

Проблема навчання орфографічної грамотності завжди було в центрі уваги вчених минулого століття та сучасності. В їхніх працях простежуються два основні напрями: граматичний (О. М. Гвоздев, Д. М. Богоявленський, Ф. І. Буслаєв, Г. Н. Приступа, М. М. Разумовська К. Д. Ушинський) і антиграматичний (П. О. Афанасьєв, В. А. Флеров, В. П. Шереметєвський), представники яких по-різному розглядають механізми формування орфографічної грамотності. Перші вважають, що становлення грамотного письма відбувається завдяки мисленню, отже, методика повинна будуватися на вивченні й усвідомленні граматичних правил і способів виконання дій з ними. На думку других, психологічними механізмами грамотності є різні аналізатори, робота яких забезпечує запис і збереження в пам'яті орфографічно правильного образу слова. Значить, природа цієї навички не залежить від знання правил і, таким чином, від мислення.

Метою нашої статті є дослідження шляхів підвищення грамотності на уроках української мови в молодших класах.

У відповідності до визначеної мети виокремлено такі завдання:

- проаналізувати стан проблеми дослідження в теорії та практиці початкової школи;
- визначити рівень грамотності на уроках української мови;
- обґрунтувати шляхи підвищення грамотності школярів.

Значне місце серед завдань початкового етапу навчання займає проблема – як закласти основи грамотного письма молодших школярів у ході вивчення

рідної мови. Відповідно до програми середньої загальноосвітньої школи, початковий курс української мови повинен:

- забезпечувати практичне засвоєння учнями найголовніших орфоепічних, орфографічних та пунктуаційних правил української літературної мови;
- збагачувати словниковий запас й удосконалювати граматичний лад усного і писемного мовлення школярів;
- удосконалювати в учнів каліграфічні навички, прищеплювати їм культуру оформлення письмових робіт;
- відпрацьовувати загально-навчальні уміння й навички.

Грамотність – слово багатозначне. У поширеному розумінні воно означає насамперед написання слів і речень без помилок, згідно з існуючими нормами правопису, які відповідають усталеним нормам сучасної літературної мови. Сьогодні багато досліджень стосується формування орфографічної грамотності учнів. Запропоновано ряд рецептів поліпшення становища, але проблема підвищення орфографічної грамотності учнів залишається актуальною, незважаючи на те, що на сторінках методичних журналів, у виступах учителів-словесників, у працях учених їй приділяється немало уваги. Учителі-новатори постійно дбають про підвищення педагогічної майстерності, працюють творчо над пошуками ефективних методичних прийомів навчання школярів, але зі стін наших шкіл продовжують виходити люди, що не вміють грамотно висловитися і правильно написати листа [1].

Ця проблема постала досить давно, і вчені з різних країн намагалися знайти її рішення. Заперечуючи свідомість у процесі утворення орфографічних умінь, антиграматисти стверджували, що для оволодіння правильним письмом необхідні лише механічно утворені навички, незалежно від рівня здобутих теоретичних знань. Так, німецький педагог Борман висунув теорію, згідно з якою кращим прийомом навчання орфографії є переписування. Як засновник цієї теорії, Борман переконував освітян в універсальності механічного переписування, яке, на його думку, повинно було забезпечити міцність набутих учнями орфографічних навичок.

Однак не всі методисти пов'язували формування орфографічної грамотності з механічністю навичок. Ф. І. Буслаєв обґрунтував необхідність свідомого засвоєння орфографії на граматичній основі, до того ж шляхом виконання вправ: диктантів, різноманітного переписування, творів, переказів і та ін.; другу сходинку в навчанні правопису пропонував починати з вивчення граматики, щоб учні могли обґрунтовувати написання «законами творення і зміни слів».

К. Д. Ушинський розвинув і підніс на новий щабель методичну ідею Ф. І. Буслаєва щодо навчання орфографії. Поставивши перед собою мету розв'язати питання про співвідношення правила і механічних вправ у навчанні орфографії, учений дійшов висновку, що поряд із вродженими рефlekсами існують рефлективні рухи, які «встановлюються вже не

природою, але нами самими, і що рухи, спочатку усвідомлювані і довільні, робляться від частого повторення неусвідомлюваними і недовільними, нарівні з рефлексами», названі ним навичками, або звичками [2].

У роботі вчителя для досягнення оптимальної ефективності навчального процесу особливе значення має система, під якою слід розуміти застосування у певній послідовності різних прийомів і видів вправ. Разом з тим система – це динамічна категорія, вона не може бути раз і назавжди прийнятою або заданою, це наслідок постійних творчих пошуків самого педагога, врахування конкретних умов – адже кожна група дітей, не говорячи вже про окремі їх групи, потребує дещо іншої послідовності навчальних заходів, певного перегрупування видів роботи, які б найбільше відповідали рівневі знань, навичкам цього класу, специфічним умовам навчання (місто, село, діалектне оточення і та ін.).

Сам учитель (його особисті уподобання, досвід) відіграє вирішальну роль у створенні і реалізації навчальної системи. Якщо педагог не виявляє до навчальної роботи інтересу, то будь-яка форма навчання, яка сама по собі ефективна й цікава, втрачає ці якості. Щоб можна було задовольняти конкретні практичні потреби (і особливості учнів, умови роботи, і уподобання та можливості вчителя) дуже важливо розширювати арсенал засобів викладання мови та видів навчальної роботи.

Нові форми проведення уроків є своєрідною модифікацією традиційних їх типів, і найбільша варіантність представлена повторювально-узагальнюючим уроком. Варто проводити такі форми уроків, як семінар, залік, практикум, диспут, конференція, навчальна гра. Проте слід пам'ятати, що в основу проведення уроків мають бути покладені неординарний підхід, самостійний вибір, цікавий текст, ігрова ситуація. У боротьбі за високу грамотність важливо, щоб робота вчителів-словесників була підтримана всіма педагогами школи, щоб усі вчителі-предметники виробляли в учнів навички логічно, послідовно, чітко й грамотно висловлювати свої думки усно й на письмі, збагачували мову учнів науковими термінами зі свого фаху. Для досягнення цієї мети вчитель повинен передовсім стежити за власною як усною, так і писемною мовою, багато читати, частіше звертатися до словника. Ефективним засобом підвищення мовної грамотності учнів, а також їхнього мовленнєвого розвитку є позакласні заходи і уроки з позакласного читання. Шкільні програми з літератури передбачають також твори для самостійного читання. Важливе не тільки саме прочитання рекомендованого твору, а й думки та почуття, які він викликає. Тому необхідно періодично проводити письмові роботи за творами з позакласного читання [3].

Це не простий і не легкий вид навчальної роботи. У підручниках та посібниках з методики мова диктантів традиційно розглядається в розділі «Методика орфографії», коли описуються види вправ з орфографії, і не

згадується в розділах, де йдеться про вивчення фонетики, лексики, частин мови, синтаксису. Розуміння диктантів як виду передусім орфографічних вправ певний час було загальноприйнятим, проте його не можна вважати виправданим: диктанти з успіхом можуть використовуватись під час вивчення інших, крім орфографії, структурних частин шкільного курсу мови, в тому числі граматики, пунктуації, фонетики, лексики, стилістики, на уроках розвитку мовлення. Зрозуміло, що при опрацюванні певного розділу чи теми добирається найбільш відповідний для цього навчального матеріалу тип вправ.

Диктанти (як певна форма навчальної роботи та її продукт) бувають різних видів, кожен з яких має свої характерні особливості. Щоб визначити типи диктантів і намітити певну їх систему, необхідно виділити ознаки, які б не належали однаково до всіх вправ, а виявляли б себе в окремих видах по-різному, отже, могли б служити достатньою основою поділу. Іноді школярі, під час виконання письмових робіт не бачать орфограми, не можуть застосувати правило на практиці, тому на уроках потрібно формулювати і розвивати орфографічну пильність та навички самоконтролю. Щоб виробити свідоме письмо на уроках, потрібно використовувати інтерактивні методи навчання такі як: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Навчаючись – вчусь». Під час вивчення орфографічних правил одразу потрібно виявляти прогалини у знаннях школярів за допомогою перфокарт, словникового диктанту, самодиктанту, диктанту «Перевір себе», невеликого граматичного твору, грою «Розумне перо» (на місці пропусків учні зробили помилки. Які це помилки? Запишіть правильно). Також необхідно пропонувати учням підкреслювати сумнівне (Орфограму, слово). Це привчає учнів писати вдумливо, осмислено аналізувати свої знання, бачити помилку, намагатись пояснити її, а отже розвивати орфографічну пильність.

Попередження помилок як «один із найважливіших принципів сучасної методики орфографії» забезпечує міцні знання і навички, дає змогу ґрунтовніше засвоїти нові правила. Тому потрібно робити це вчасно, оскільки у формуванні орфографічної навички значну роль відіграє зорова пам'ять, що надовго фіксує написане або прочитане.

Щоб розвивати інтерактивну активність учнів слід систематично добирати пізнавальні завдання, виконуючи які учні усвідомлюють правописні норми та граматичні категорії [4].

Варто зазначити, що грамотність учнів відчутно зростає, якщо проводитимуться декади української мови у школі, виставки кращих учнівських зошитів та їх творчих робіт, активно працюватиме шкільна преса, діти відвідуватимуть театри, музеї з наступним їх обговоренням. Усі ці заходи разом збагатять лексичний запас учнів, зроблять їхню мову багатою і яскравішою.

Проведений аналіз учнівських робіт засвідчив, що граматичний тип змушує дітей мислити та аналізувати свої дії, а також активізувати попередньо вивчений матеріал, тобто краще засвоювати новий матеріал. На відмінну від граматичного, антиграматичний тип засвідчив, що учні просто переписали ці речення, але аналізу зробленого завдання не було.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що граматичний тип вправ краще сприяє розумінню та засвоєнню знань учнями. Тому в початкових класах вивчення граматики посідає чільне місце, учні знайомляться з будовою рідної мови, оволодівають навичками практичного її вживання. Найвлучнішим методом підвищення грамотності на уроках української мови, на нашу думку, буде впровадження вправ на граматичній основі, тобто з граматичним змістом. Це буде змушувати учнів засвоювати нові знання не тільки з граматики, а й актуалізувати попередньо вивчений матеріал.

Для підвищення грамотності на уроках української мови в початкових класах потрібно давати учням такі завдання які розвивають в них мислення, сприяють вивченню нового матеріалу та активізують попередньо вивчене.

Грунтовність, міцність оволодіння знаннями, уміннями й навичками з рідної мови можуть бути забезпечені ретельною підготовкою вчителя до уроку. Важливо, щоб учитель добре продумував цілі й завдання кожного уроку та враховував особливості оволодіння грамотою не тільки окремих груп учнів даного класу, а й сильніших та слабших школярів.

1. Колісниченко В. І. Навчання грамоти – одне з головних завдань початкової школи / В. І. Колісниченко // Початкова школа. – 1994. – № 4. – С.11–16.
2. Мельничайко О. І. Вивчення української мови в 2–3 кл. : збірник статей / Мельничайко О. І.– К. : Рад. школа, 1984. – 104 с.
3. Козачук Г. Орфографія / Г. Козачук – К. : Освіта, 1995. – 156 с.
4. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.